

ФАКТОР ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ У СУЧАСНІЙ ГЕОПОЛІТИЦІ ТА УКРАЇНА

Проаналізовано вплив фактору ядерної зброї на сучасну геополітику. Досліджено ключові аспекти становлення української державності та вимушеної відмови України від ядерного потенціалу, критично оцінено неоліберальні економічні реформи та можливість соціального конструювання на пострадянському просторі.

Ключові слова: російська агресія, українське відродження, фактор ядерної зброї.

Проанализировано влияние фактора ядерного оружия на современную геополитику. Исследованы ключевые аспекты становления украинской государственности и вынужденного отказа Украины от ядерного потенциала, критически оценены неоліберальные экономические реформы и возможность социального конструирования на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: русская агрессия, украинское возрождение, фактор ядерного оружия.

The article analyses the impact of nuclear weapons' factor on modern geopolitics. The key aspects of developing the Ukrainian statehood and Ukraine's forced refusal of nuclear potential are analyzed. The neo-liberal economic reforms and possibility of social engineering on post-Soviet space are critically evaluated.

Keywords: Russian aggression, Ukrainian renaissance, nuclear factor.

Як відомо, становлення української державності відбувалось в процесі радикального зламу біполярної будови сучасного світу. Здавалось, що саме факт руйнування радянської тоталітарної системи («закритого суспільства» за К. Поппером та Дж. Соросом) і переможної ходи неоліберальної цивілізації («відкритого суспільства») сам по собі вже дає вичерпну відповідь на питання про те, яка саме суспільно-економічна і політична система має незаперечні переваги. Невипадково саме в цей період з'явився відомий геополітичний бренд Ф. Фукуями під назвою «кінець історії», в якому не тільки декларувалась безальтернативність посткейнсіанського неоліберально-монетарного проекту глобального розвитку для «посттоталітарних держав», а й неухильне зниження рівня соціальної, а, значить, і військової конфліктності «у всесвітньому масштабі». Подальша хода всесвітньої історії уявлялася як виключно еволюційний шлях гармонізації міжнародних відносин у формі «сталого розвитку», «хвиль демократії» тощо, що, начебто, супроводжуватиметься неухильним загальносвітовим підвищенням рівня і якості життя.

Відповідно, не виникало жодних сумнівів з приводу того, що загальна стратегія міждержавних стосунків між економічно найпотужнішими державами на чолі із США, що вступили в еру «інформаційного суспільства», «фінансової цивілізації» («фінансоміки») тощо і пострадянськими країнами – Росією і Україною, яка на короткий момент стала третьою в світі за ядерним

потенціалом (включаючи засоби доставки), буде полягати в максимально швидкій інтеграції останніх у глобальний економічний простір, а ефективне функціонування глобальної економіки швидко зведе нанівець будь-які прояви військової агресивності, позаяк всі міжнародні економічні конфлікти тепер стане можливо вирішувати виключно мирним шляхом. Саме тому складалось враження, ніби політика ядерного роззброєння, яка з радянського боку була започаткована Л. Брежнєвим і продовжена М. Горбачовим та Б. Єльциним, є безальтернативною. В українських, російських і західних ЗМІ знову стало популярним гасло про повне ядерне роззброєння і прискорений перехід до без'ядерного світу. Швидке ядерне роззброєння повинно було стати переконливим сигналом для наших головних західних партнерів про серйозність намірів українського керівництва і надалі йти шляхом не конфронтації, а все більш тісного співробітництва і навіть партнерства з найпотужнішими економічними гравцями – США і Європою, нашої готовності швидкими темпами формувати економічні і політичні інститути розвиненої західної демократії. І на тлі бурхливого процесу становлення Європейського Союзу, це, здавалося б, обіцяло оперативне входження пацифістські орієнтованої України до «спільного європейського дому».

Тому не дивно, що на початку української незалежності вище політичне керівництво явно намагаючись збільшити свій авторитет на міжнародній арені та привернути увагу до досі мало кому відомої України, зображуючи відмову від ядерної зброї як свою зовнішньополітичну ініціативу, яка у перспективі запустить процес загального ядерного роззброєння (згадаймо пізнішу ініціативу В. Януковича з передачі американським представникам накопиченого в Україні збройного плутонію з метою завоювання максимальної лояльності з боку президента США).

Здавалося, що цей акт справді покращить стосунки і з нашим геополітичним сусідом – Єльцинською Росією, яка на той час на пострадянському просторі виступала лідером форсованого прозахідного курсу, що отримав назву шокової терапії. Не випадково процес роззброєння України відбувся за гарантією безпеки двох найпотужніших членів «ядерного клубу» – США і Росії.

Щоправда, вже в ті часи виникали побоювання, що Росія може трактувати створення СНД як крок на шляху до відновлення якогось неорадянського імперського утворення, яке, нехай вже і на ринкових засадах і під ліберальними гаслами, почне традиційне російське «збирання земель». (Так, власне, і відбулось: один із «чикагських хлопчиків» А. Чубайс, який, здавалося б, повинен був до кінця підтримувати антиімперський космополітичний проект, навіть винайшов термін «ліберальна імперія»). Тому ціла низка політиків і експертів в Україні вважала, що задля забезпечення гарантій свого державного суверенітету і режиму регіональної безпеки варто зберегти хоча б частину ядерного арсеналу, насамперед, для стримування «східного сусіда».

Але на тлі величезної інформаційно-пропагандистської кампанії з підтримки неоліберального проекту цілком могло скластись враження, що об'єктивна незацікавленість США у подібному розвитку подій (а також майже васальна залежність від них Росії на той час) є достатньою запорукою ефективності гарантій щодо невідтворення імперії у будь-якому вигляді, які ці країни були готові надати Україні. В цьому зв'язку достатньо згадати хоча б тогочасні висловлювання З.Бжезінського про те, що головною умовою невідновлення радянської імперської супердержави є існування цілком незалежної України.

За такої ситуації рішення українських високопосадовців, на яких здійснювався потужний дипломатичний і економічний тиск щодо оперативного ядерного роззброєння України, видається єдино можливим і навіть оптимальним з точки зору українських національних інтересів, особливо якщо взяти до уваги вкрай складне економічне становище нашої молодій держави. Адже утримання гранично витратного ядерного потенціалу Україні на той момент було явно не по кишені. Крім того, створення замкненого циклу виробництва ядерних боєприпасів і балістичних ракет становило як мінімум складну, якщо взагалі підйомну, для України технічну проблему.

Проте, подальший розвиток загальносвітових подій повністю спростував утопічні прогнози щодо запрограмованості гармонійного глобального розвитку. Неоліберальний курс насправді призвів до світової фінансово-економічної кризи, а ступінь військової напруги і кількість регіональних військових конфліктів протягом перших двох десятиліть XXI століття неухильно збільшувались. А після окупації Сходу України Росією – одним з гарантів її безпеки у без'ядерному статусі – жодна країна з тих, що володіють на сьогодні ядерною зброєю, не захоче піти на ядерне роззброєння, а спокуса створити «ядерний дубець» задля захисту свого суверенітету і навіть різних форм геополітичного диктату у все більш катастрофічному світі лише зростатиме. Не кажучи вже про те, що на тлі намагань Росії поставити на бойове чергування сорок нових балістичних ракет і постійних провокативних заяв російських посадовців про включення найближчим часом у військову доктрину положення про можливість превентивного застосування тактичної ядерної зброї, всі члени «ядерного клубу» фактично відновили гонку озброєнь.

Що ж до райдушних прогнозів швидкої модернізації України, треба зважити на те, що за фасадом зовнішньої політичної декорації неоліберального штибу і в Україні, і в світі існували геополітичні та геоекономічні реалії і стратегічні мотивації, багато в чому протилежні намальованій вище ідилічній картині. Так США після перемоги у холодній війні, попри все утопічне ідеологічне прикриття у вигляді декларацій про швидке і неминуче входження пострадянських країн до «братньої сім'ї вільних народів», насправді ставили і продовжують ставити перед собою зовсім інші масштабні завдання. Йдеться передусім про стратегію остаточної доларизації пострадянського простору і запуск механізму нееквівалентного економічного обміну між так званим

«першим світом» (світосистемним ядром за І. Валлерстайном) і «другим» (ще донедавна радянською напівпериферією). Про те, що стратегічні наміри Заходу, який вважав себе переможцем у гонці озброєнь, мали, по суті, репараційний характер, який насправді абсолютно не передбачав проведення реальних реформ з метою підвищення економічної і тим більше соціально-гуманістичної конкурентоздатності країн пострадянського простору, на мій погляд, свідчить активне нав'язування всім новоутвореним державам неокolonіальної моделі «шокової терапії» (приватизація, лібералізація, фінансова стабілізація).

Нагадаю, що подібні «реформи» вже активно запроваджувались раніше в Латинській Америці, в 70-і роки ХХ століття (а до цього в Африці в 60-і рр.) і призвели до повної соціально-економічної катастрофи в країнах застосування, чого просто не могли не знати численні західні радники [1]. Логічним наслідком створення системи новітнього «фінансового імперіалізму» стало і підсаджування практично всіх держав, які пройшли «шокову терапію», на наркотичну голку фінансових кредитів з наступними фінансовими кризами і черговою хвилею зубожіння переважної більшості населення, яке повірило в те, що саме неоліберальна форма «модернізації» призведе до суттєвого покращення рівня життя.

Отже, зовсім не випадково і далеко не внаслідок так званого совкового менталітету або інших чинників, начебто не врахованих західними експертами, спроба реалізації неоліберальної стратегії призвела Україну (як і Росію) до фактичної втрати більшості промислового, наукового, творчого і демографічного потенціалу. Причому, незважаючи на стан війни, яку сьогодні веде Україна з російським агресором, МВФ поки що не збирається змінювати свої правила економічної «гри в одні ворота», знову і знову погоджуючись надавати, фактично примусово, так звані зв'язані кредити виключно задля «поповнення золотовалютних запасів ЦБ». А це, насправді, повністю виключає можливість проведення реальних реформ, яких на словах весь час вимагають наші західні «благодійники» [2]. Більше того, веде до реального зниження обороноздатності української держави, в тому числі і через деморалізацію громадян, зубожіння яких внаслідок непідйомного боргового тягаря відбувається катастрофічними темпами. Отже, розповсюджена в наших опозиційних ЗМІ теза про те, що, мовляв Захід стомився чекати на проведення реформ, розчарувався в Україні і саме тому готовий піти на поступки Росії не має нічого спільного з реальністю.

Далі, виходячи з неодноразово озвучуваної різними західними експертами і політиками гіпотези про реальність перспективи подальшого розпаду і подрібнення пострадянського геополітичного простору, надметою Заходу було не допустити розповзання і неконтрольованого використання ядерної зброї насамперед на окраїнах колишньої «імперії зла». Сполученим Штатам, які взяли на себе місію «світового поліцейського», Росія з її імперською традицією очевидно видавалась, принаймні у середньостроковій перспективі, більш надійним гарантом збереження і незастосування ядерних

арсеналів, аніж Україна. Небезпека ж подальшої неконтрольованої дезінтеграції України уявлялась тим більш реальною, що вона не мала ані реального досвіду існування в умовах державності, ані підготовлених кадрів і інститутів держави, які б спирались на історичну традицію. При цьому Дж. Буш (старший) у своїх намаганнях фактично не допустити відділення України від імперської метрополії дотримувався хибної точки зору, що буцімто більш ніж трьохсотлітнє існування Росії у якості супердержави є переконливим аргументом на користь того, що вона повинна виступити у якості головного гаранта стабільності на пострадянському просторі.

Звідсіля і жорсткий тиск на вищих українських «можновладців» на чолі з Л. Кравчуком, а потім Л. Кучмою з метою якомога швидшого демонтажу ядерної зброї на території нашого геополітичного уламка радянської супердержави, який, за версією багатьох західних політиків, був принципово нежиттєздатним.

Насправді, становлення Російської імперії, а потім (хоча і меншою мірою) й існування Радянського Союзу відбувалось за унікальних геополітичних умов. На її південному і східному кордонах перебували занепалі цивілізаційні релікти, які не становили загрози; запит на корисні копалини (довгий час не розвідані) був мінімальним, не було зазіхань і на саму територію Росії як місце потенційного розселення некорінних етносів. Сьогодні ж геополітична ситуація докорінно і незворотно змінилась не на користь Росії, що робить саме існування нинішньої російської держави в колишніх імперських кордонах стратегічно неможливим [2].

Саме цим чинником обумовлена нинішня агресивно-конфронтаційна поведінка Росії, включаючи небачений навіть за хрущовських часів рівень ядерного шантажу. Справа в тому, що, за нашим переконанням, у ситуації повної деіндустріалізації Росії, залежності регіонів від центру, який монополізував розподіл всіх видів ресурсів, величезної кількості збиткових підприємств, які штучно підтримуються на плаву заради збереження відносної соціальної стабільності, декваліфікації робочої сили, демографічної катастрофи тощо, нинішнє керівництво чудово усвідомлює власну нездатність (а можливо і принципову неможливість) відродження Росії власними силами. А тому як російська путінська «еліта», так і, по суті, всі антиукраїнські сили в Києві, що практично всі роки так званої незалежності перебувають при владі, розраховували на те, що прийнята ними компрадорська модель «модернізації» із запровадженням механізмів неоколоніальної експлуатації власних країн буде обміняна на негласний дозвіл мародерства для пануючих люмпенократій, які будуть підтримуватися на плаву. Тобто вони сподівались отримати повний імунітет від переслідувань і гарантії довічного перебування при владі. Захід же завжди діяв за принципом «мавр зробив свою справу – мавр повинен піти»: як тільки рівень соціальної напруги і протесту проти політики (вірніше, економіки) «відкритих дверей» досягав небезпечної позначки, всі гріхи списувалися на місцеву владу, яка безжально викидалася на смітник. Для Росії ж запроваджена модель сировинного додатку, коли з кожних 5\$ виручки від

імпорту на Захід російських енергоносіїв 4\$ так чи інакше реінвестуються в західні ж економіки [3, с.20], неминуче означає економічну катастрофу і потребу заради пом'якшення політичної ситуації заміни «тирана» Путіна на якогось «демократа» із так званого ліберального табору. Крах політичної кар'єри Л. Кучми, В. Ющенко і, особливо, В. Януковича став для гебіста Путіна абсолютно чітким сигналом того, що його час також пробив.

До того ж Захід ніколи не приховував своїх планів демонтажу Росії як самостійної держави після остаточного виходу з ладу її ядерного потенціалу, що зробило б цей процес відносно безпечним. Отже, збереження «ядерного щита» залишається надзвичайно важливим не скільки для населення Росії, скільки для гарантування особистої безпеки В. Путіна. Розуміючи це, російський «президент на престолі», відродивши міф про велику імперію, вдався до військових провокацій і шантажу з метою так чи інакше добитись дезінтеграції України і забезпечення контролю над її територією. Очевидно він вважав, що це дозволить йому набити собі ціну в якості регіонального євразійського жандарма та рівноправного гравця у черговому геополітичному переділі світу, який фактично розпочався з моменту розпаду СРСР.

Інше питання, що, скоріше за все, спочатку план чергового «збирання земель» полягав у поступовому «віджиманні» Криму та інших частин України мірою спровокованою Москвою її дезінтеграції, що дозволяло Росії виступити мало не в статусі миротворців і рятівників Європи від хаосу бездержавності остаточної української руїни. Повалення ж мафіозного клану В. Януковича сплутало карти і спровокувало Путіна на катастрофічну для самої Росії агресію. Не дивлячись на всі коливання правлячих структур розвинених країн і тиск на них путінських запродавців у західному істеблішменті, які за будь яку ціну намагаються нав'язати Україні московський варіант «мирних угод» [4], насправді у Заході просто немає іншого виходу, крім демонтажу небезпечного путінського режиму і активного пошуку регіональних маріонеток за ситуації неминучої дезінтеграції самої Росії уже в короткостроковій перспективі.

Однак це аж ніяк не може бути підставою для оптимістичних прогнозів щодо майбутньої долі України. Навпаки, подібний розвиток подій робить цілком ймовірним сценарій використання Заходом існуючого збройного протистояння з Україною для подальшого економічного знесення Росії, а також ізоляції України, виходячи з припущення про те, що зона неконтрольованого хаосу, яка виникне внаслідок краху Росії, розповсюдиться й на її територію. Що ж до можливостей відродження України, то ще від початку її існування як окремого державного утворення представники вищого ешелону влади – переважно колишні партійні функціонери – не мали не тільки належної професійної підготовки і були зовсім не державницьки, а вельми прагматично, якщо не корисливо, орієнтовані. Звідсіля і нездатність представників правлячого клану обстоювати національні інтереси, більше того, тотальна продажність пострадянської квазіеліти. Про це, зокрема, красномовно свідчить згода на мізерні відшкодування за ядерне роззброєння України, погодження на примарні правові гарантії державної безпеки.

Отже, навіть якщо б Україна технологічно і економічно була в змозі утримувати хоча б частину ядерної (насамперед тактичної) зброї, а на такій можливості наполягало багато українських експертів, внаслідок тиску з боку світової спільноти та Росії (а Б. Єльцин в цей момент скоріше підігравав Заходу), питання ядерного роззброєння України було б неминуче продавлене. Особливо якщо взяти до уваги, що на той момент США найбільше були занепокоєні небезпекою виникнення ланцюгової реакції подальшої фрагментації пострадянського простору, і, відповідно, «розповзання» ядерної зброї, її потрапляння до терористичних угруповань.

Але трагічність не тільки української, але й загальносвітової ситуації полягає в тому, що насправді, з точки зору довгострокової стратегії (про що, між іншим, переконливо свідчить небачене зниження міжнародної безпеки у поточний момент), більш перспективною була модель створення прецеденту успішної модернізації саме України, яка на момент розпаду СРСР, за визначенням самих західних експертів, за сукупністю показників мала найкращі передумови для стрімкого економіко-технологічного оновлення. (До певної міри тут можна провести аналогію з країнами Вишеградської групи, на які було зроблено ставку Євросоюзом з метою форсування реформ у Східній Європі). А значить, не збереження ядерного потенціалу і навіть не ті чи інші суми відшкодування за «добровільне» ядерне роззброєння (які були б неминуче розграбовані), а проведення реальних реформ в Україні (які донині лише декларуються) повинно було стати справжньою ціною, яку було потрібно вимагати від Заходу. Йдеться про реальну реструктуризацію економіки, підпорядкування банківського капіталу промислому і підвищення конкурентоздатності, а значить, і наукоємності української економіки, створення адекватної мобілізаційному режиму існування держави саме президентської влади тощо [2; 5].

Лише подібні реформи дозволили б розпочати процес поступового втягування України, а пізніше і європейської частини Росії до якісно оновленого ЄС. І це до певної міри запобігло б ескалації військової агресивності та екстремістської непередбачуваності на величезній неструктурованій частині євразійського простору, який неминуче утвориться на місці нинішньої все більш стагнуючої Росії. Однак в такому геополітичному сценарії і по сьогодні не зацікавлені ані світові «фінансові імперіалісти», ані, тим більше, європейські виробники, які менш за все хочуть бачити в Україні рівноправного конкурента [6].

Отже фактично як відродження України, так і загальносвітова стратегічна стабільність і військова безпека залежать від того, наскільки швидко будуть відбуватися процеси докорінної зміни загальноцивілізаційної парадигми у самому стагнуючому світосистемному ядрі, перед яким, як це не дивно звучить, стоять ті ж проблеми подолання по суті паразитичного антиіноваційного способу буття, в який сьогодні «вмонтована» Україна. Зокрема йдеться і про демонтаж існуючої системи міжнародного кредитування, яке давно має виключно лихварське спрямування. Адже

оголошений декілька десятиліть тому неоліберальний курс штучного підтримання соціальних стандартів життя світосистемного ядра, врешті-решт і призвів до світової економічної кризи і серйозної соціально-економічної внутрішньої кризи в тих же США, ЄС, а тепер уже Китаї. А вирошені в пробірці Федеральної Резервної Системи західні квазіеліти також не здані провести жодних реальних реформ на глобальному рівні. На що безумовно робив і продовжує робити ставку В. Путін, наважившись на свою безпрецедентну військову авантюру.

Таким чином, за великим рахунком нинішня геополітична ситуація є безпосереднім результатом нездатності наймогутніших економічних і геополітичних акторів відмовитися від своєї гегемоністської стратегії побудови існуючого світоустрою на засадах вкрай нееквівалентного обміну фінансових, природних та інтелектуальних ресурсів на користь світової метрополії на чолі з США. І тому, за нинішньої неоколоніальної світобудови, погодитись на виникнення подібного історичного прецеденту західний світ може лише під тиском загрози власному існуванню, яка, в силу неефективності існуючого глобального поділу праці, буде лише посилюватись.

Інше питання, що в Україні поки що відсутні як уявлення про механізм справжніх реформ, які насправді не мають нічого спільного з деклараціями наших чергових тимчасовців, так і хоча б паростки справжньої еліти. І саме тому стратегічне завдання докорінної зміни суспільного ладу в нашій державі весь час намагаються підмінити абсолютно неконструктивною імітацією якихось маніпуляцій з податками або територіальним устроєм та ін., на тлі яких продовжується тотальне пограбування країни у вже відпрацьованому плутократичному режимі та пустопорожньою демагогією типу заяв про можливість негайного відновлення в Україні ядерної зброї хоча б у так званому її брудному варіанті, виробництва надпотужних балістичних ракет для доставки якщо не ядерних зарядів, то хоча б ядерної речовини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Харви Д. Краткая история неоллиберализма / Д. Харви. – М.: Поколение, 2007. – 288с.
2. Шморгун О. Єдиним виходом є докорінна зміна суспільно-економічного ладу // Діалоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page168-2618.html>.
3. Большая Европа. Идеи, реальность, перспективы / Под общей редакцией А.А. Громыко, В.П. Фёдорова. – М.: Весь Мир; Ин-т Европы РАН, 2014. – 704 с.
4. Schuller K. Der Albtraum ukrainischer Politiker. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/politik/westliche-einflussnahme-der-albtraum-ukrainischer-politiker-13753144.html>.
5. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір // США і світ ХХ століття. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С. 315-331.
6. Шморгун О. Економічна і духовна неоднорідність в ЄС більша, ніж була до його заснування // Діалоги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page174-2710.html>.